

ชื่อ **รชนี ประดับ (Ratchanee Pradap)**
วิทยานิพนธ์สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2555

ชื่อเรื่อง **ชุมชนเข้มแข็ง: ปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่**
(Strengthening Communities: the power practice of modern Thai state)

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องชุมชนเข้มแข็ง: ปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยสมัยใหม่กับชุมชนที่คึกคักในยุคของวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการสืบค้นประวัติศาสตร์แบบวงศาวินิจฉัยของชุมชนเข้มแข็งว่ามีการก่อตัวอย่างไร มีกระบวนการและพลังปัจจัยหรือเงื่อนไขใด ที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งปรากฏในสังคม รวมถึงมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจรูปแบบใดดำรงอยู่ และปฏิบัติการเชิงอำนาจเหล่านั้นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความเป็นชุมชนอย่างไร โดยใช้กรอบคิดเรื่องการบริหารจัดการชีวิตประชาชนและชีวอำนาจ ตามทัศนะของมิเชล ฟูกูเกต์ มาอธิบายรูปแบบและการทำงานของอำนาจรัฐสมัยใหม่ ตลอดจนการทำลายต่ออำนาจด้วยปฏิบัติการโต้กลับของชุมชน

บทสรุปของการศึกษาในที่นี้ สามารถทำความเข้าใจผ่านคำสำคัญ 3 คำ ได้แก่ “ชุมชนเข้มแข็ง”, “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “การบริหารจัดการชีวิตประชาชน” กล่าวคือ

“ชุมชนเข้มแข็ง” เป็นลักษณะของชุมชนแบบใหม่หรือมีความเป็นชุมชนในมิติการพัฒนาที่ต่างออกไปจากชุมชนในความหมายเดิม ซึ่งเน้นมิติทางวัฒนธรรม ความเป็นชุมชนในมิติของการพัฒนาเป็นความเปลี่ยนแปลงท่ามกลางบริบทการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งทำให้ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะเป็นชุมชนที่เน้นการบริหารจัดการตัวเองอย่างคึกคัก ผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมใหม่ เช่น การสื่อสาร การจัดการข้อมูล การจัดการทุน การสร้างเครือข่าย และภาคี ฯลฯ อันสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ครอบคลุมชุมชนอยู่ในปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเผยตัวของชุมชนเข้มแข็งถือเป็นปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนและประกอบขึ้นจากชุดของวาทกรรมที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการชุมชนในรายละเอียดของชีวิตประชาชน

“การพัฒนาที่ยั่งยืน” วาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนกลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการพัฒนาในโลกทุนนิยมปัจจุบัน และสำหรับประเทศไทยยังได้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา กลายเป็นศิลปะในการปกครองของรัฐไทยสมัยใหม่ กล่าวคือ แม้ในด้านหนึ่งจะมีความพยายามชูเรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอันเกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม แต่ก็ไม่เป็นการปฏิเสธทุนนิยมอย่างสุดขั้ว เพียงแต่เสนอแนวทางลดระดับของปัญหาและเสนอทางเลือกให้กับสังคม แต่สิ่งที่เป็นข้อเสนอและทางเลือกเหล่านั้น กลับมีพลังอำนาจในการควบคุมและบริหารจัดการสังคมในนามของศีลธรรมและจารีตปฏิบัติของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนกลายเป็นเทคนิควิทยาการของอำนาจอีกรูปแบบหนึ่ง มีเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับประชาชน โดยอาศัยความร่วมมือกันของเครือข่ายอำนาจรัฐในการผลิตวาทกรรมการพัฒนาส่งผ่านไปยังกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ชุมชนได้กลายเป็นเป้าหมายของปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐและเป็นกลไกการพัฒนาอำนาจรูปแบบใหม่นี้

“การบริหารจัดการชีวิตประชาชน” กระบวนการชุมชนเข้มแข็งที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและหลากหลายนั้น เป็นปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่ผ่านกิจกรรมการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับ “ชุมชน” ในฐานะเป็นแกนกลางของการพัฒนาอำนาจและปฏิบัติการเชิงอำนาจที่เกิดขึ้นนี้มีลักษณะเป็นการบริหารจัดการในรายละเอียดชีวิตและการดำเนินชีวิตในชุมชน โดยอาศัยความรู้และเทคนิคของความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นเครื่องมือและอาศัยเครือข่ายอำนาจที่ทำงานใกล้ชิดชุมชนเป็นกลไกดำเนินการ “ชุมชนเข้มแข็ง” จึงเป็นรูปแบบของการบริหารจัดการชีวิตประชาชนผ่านเครือข่ายอำนาจรัฐอันซับซ้อน และได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในหลายทาง ทั้งในทางที่ชุมชนตกอยู่ภายใต้การครอบงำจากการบริหารจัดการชีวิตประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และในทางที่ท้าทายต่อรองกับอำนาจที่บริหารจัดการพวกเขาด้วยปฏิบัติการทางการเมืองในชีวิตประจำวัน

Abstract

This thesis is a study of power relation between the modern Thai state with the active community in the age of sustainable development discourse by tracing the historical genealogy of strengthening communities relation that have been formed, how the process, power factor or condition has existed, including any existing form of power relations and how those operating power changes the community. By using Michel Foucault's concept of "governmentality" and "biopower" to describe the form and function of the modern State, as well as the challenge of power operated through community's counterattack.

A summary of the study could be understood through three key words, which are Strengthening Communities, Sustainable Development and Governmentality.

"Strengthening Communities" is a feature of the new community or a sense of community in the development dimension different from the community in the usual sense which focuses on the cultural dimension. The sense of community in the development dimension is the changes of context within the sustainable development which makes it a community that focuses on the management of their own liveliness, mixes of old culture with the new, such as communication, data management, capital management, networking and parties etc. Consistent with the sustainable development strategy that has dominated the today's community. In other words, the emergence of strengthening communities is the practice of sustainable development discourse, composed by series of discourses that focus on community management in detail of people's lives.

"Sustainable Development" sustainable development discourse has become an important strategy for development of today's capitalism. As for Thailand, it has demonstrated that sustainable development, which has been promoted by the government over these years, has become the art of government in modern Thai State. That is, despite it's effort in trying to raise the impact of environmental and natural resources from capitalist economy development, but it does not rejects capitalism, but only propose decreasing of severeness and offers of alternatives to

the society. But these alternative proposals happens to have power in controlling and managing society in the name of morality and conservative approach of sustainable development, making it becoming another form of technology of power. The goal is to empower the people through collaboration of state network's power in producing development discourses that passes on to the strengthening communities. In other words, communities have become targets of the state's authority operation and a mechanism for the development of this new format.

“Governmentality” The various and wide process of strengthening community that occurs are the power practice of modern Thai State through the development that focuses on community as the core of development. Power and the power practice that occurred are the manner of management in details of life and lifestyle in communities, by using knowledge and it's techniques about sustainable development as a tool and using the power network that works intimately with the community as a mechanism of action. Strengthening communities is a form of governmentality through a complex network of state power and has caused an impact on the community in many ways, both in the ways that inevitably communities are under the domination of governmentality and in ways of political practice in everyday life that challenges and bargains with the power that manages them.

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

วิทยานิพนธ์เรื่อง “ชุมชนเข้มแข็ง : ปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่”

โดย นางสาวรัชณี ประดับ

มหาบัณฑิตคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

กรกฎาคม 2556

วิทยานิพนธ์เรื่องชุมชนเข้มแข็ง : ปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยสมัยใหม่กับชุมชนที่ศึกษาค้นในยุควาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยการสืบค้นประวัติศาสตร์แบบวงศ์วานวิทยา (genealogy) ของชุมชนเข้มแข็ง ว่ามีการก่อตัวอย่างไร มีกระบวนการ และพลังปัจจัยหรือเงื่อนไขใดที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งปรากฏในสังคม รวมถึงมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจรูปแบบใดดำรงอยู่ และปฏิบัติการเชิงอำนาจเหล่านั้นนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความเป็นชุมชนอย่างไร โดยการศึกษาในครั้งนี้ใช้กรอบคิดเรื่องการบริหารจัดการชีวิตประชาชน (governmentality) และชีวอำนาจ (biopower) ตามทัศนะของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, 1926-1984) มาอธิบายรูปแบบและการทำงานของอำนาจรัฐสมัยใหม่ ตลอดจนการทำลายต่ออำนาจด้วยปฏิบัติการโต้กลับของชุมชน และยังสามารถนำเอาวิธีการศึกษาที่เรียกว่า “วงศ์วานวิทยา” (genealogy) ที่ฟูโกต์ใช้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจ ความรู้ ความจริง มาใช้ในที่นี่ด้วย ซึ่งได้เผยให้เห็นลักษณะการทำงานของอำนาจสมัยใหม่ที่ปฏิบัติการผ่านการสร้างวาทกรรม ความหมาย และความรู้อย่างแยกขาดในชีวิตประจำวันของประชาชน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเกี่ยวกับอำนาจรัฐสมัยใหม่กับชุมชนที่ส่งผลต่อรูปแบบการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง
2. ศึกษาที่มาและกระบวนการชุมชนเข้มแข็งเพื่อนำไปสู่ความเข้าใจปฏิบัติการเชิงอำนาจและการเมืองของการบริหารจัดการชีวิตประชาชน (governmentality)
3. ศึกษาความเปลี่ยนแปลงความหมายของความเป็นชุมชนในสังคมไทยอันเกิดจากการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและปฏิบัติการชุมชนเข้มแข็ง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. สร้างความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐไทยสมัยใหม่กับชุมชนที่กึ่งกักในยุคของวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน
2. เห็นถึงการก่อตัวและกระบวนการของ “ชุมชนเข้มแข็ง” ในสังคมไทยตั้งแต่ทศวรรษ 2530-2550
3. สร้างความเข้าใจภาพลักษณ์ของชุมชนแบบใหม่ๆ ผ่านปฏิบัติการทางการเมืองในชีวิตประจำวัน

บทสรุปของการศึกษาในที่นี้ สามารถทำความเข้าใจผ่านคำสำคัญ(Keyword) 3 คำ ได้แก่ “ชุมชนเข้มแข็ง” “การพัฒนาที่ยั่งยืน” และ “การบริหารจัดการชีวิตประชาชน” กล่าวคือ

ชุมชนเข้มแข็ง เป็นลักษณะของชุมชนแบบใหม่หรือมีความเป็นชุมชนในมิติการพัฒนาที่ต่างออกไปจากชุมชนในความหมายเดิมซึ่งเน้นมิติทางวัฒนธรรม ความเป็นชุมชนในมิติของการพัฒนาเป็นความเปลี่ยนแปลงท่ามกลางบริบทการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งทำให้ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะเป็นชุมชนที่เน้นการบริหารจัดการตัวเองอย่างกึ่งกักผสมผสานกันระหว่างวัฒนธรรมเดิมกับวัฒนธรรมใหม่ เช่น การสื่อสาร การจัดการข้อมูล การจัดการทุน การสร้างเครือข่ายและภาคี ฯลฯ อันสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ครอบงำชุมชนอยู่ในปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเผยตัวของชุมชนเข้มแข็งถือเป็นปฏิบัติการของวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนและประกอบขึ้นจากชุดของวาทกรรมที่มุ่งเน้นการบริหารจัดการชุมชนในรายละเอียดของชีวิตประชาชน

การประกอบสร้างชุดวาทกรรมว่าด้วยชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ สิทธิชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ทุนทางสังคม และการพึ่งตนเอง ท่ามกลางความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจอุปถัมภ์ของบรรดาปัญญาชน นักวิชาการ และนักพัฒนาทำให้สิ่งที่เรียกว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” กลายเป็นผลผลิตของอำนาจจากวาทกรรมที่ผลิตสร้างความชอบธรรม ตลอดจนถ่ายทอดออกมาเป็นปฏิบัติการของชุมชนและเป็นแบบแผนวิธีการในการบริหารจัดการชุมชนให้เป็นไปตามพลังอำนาจของวาทกรรม ตามนัยนี้ การเผยตัวของชุมชนเข้มแข็งจึงไม่สามารถแยกออกจากการผลิตสร้างวาทกรรมเกี่ยวกับชุมชนเข้มแข็งและพลานุภาพจากอำนาจของวาทกรรมเหล่านั้นได้ ชุมชนเข้มแข็งจึงไม่ใช่การ โหยหาอดีตหรือกลับไปหาวิถีชีวิตแบบเดิมเหมือนในอดีต (แม้จะมีกระบวนการฟื้นฟูอุดมการณ์อำนาจแบบนั้น) แต่ชุมชนเข้มแข็งกล่าวได้ว่าเป็นการก่อตัวของชุมชน

แบบใหม่ เป็นการสร้างพื้นที่อำนาจหรือเป็นเทคนิควิทยาการของอำนาจแบบใหม่ที่เน้นการบริหารจัดการชีวิตประชาชน และเมื่อมีปฏิบัติการก็เป็นปฏิบัติการเชิงอำนาจเสียมากกว่าจะเป็นปฏิบัติการในเชิงคุณค่าที่ผิวเผิน

การพัฒนาที่ยั่งยืน วาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนกลายเป็นยุทธศาสตร์สำคัญของการพัฒนาในโลกทุนนิยมปัจจุบัน และสำหรับประเทศไทยยังได้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐตลอดระยะเวลาที่ผ่านมากลายเป็นศิลปะในการปกครอง (Art of government) ของรัฐไทยสมัยใหม่ กล่าวคือ แม้ในด้านหนึ่งจะมีความพยายามชูเรื่องผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอันเกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยม แต่ก็ไม่เป็นการปฏิเสธทุนนิยมอย่างสุดขั้วเพียงแต่เสนอแนวทางลำดับของปัญหาและเสนอทางเลือกให้กับสังคม แต่สิ่งที่เป็นข้อเสนอและทางเลือกเหล่านั้นกลับมีพลังอำนาจในการควบคุมและบริหารจัดการสังคมในนามของศีลธรรมและจารีตปฏิบัติของการพัฒนาที่ยั่งยืน ทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนกลายเป็นเทคนิควิทยาการของอำนาจ (Technology of power) อีกรูปแบบหนึ่ง มีเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับประชาชน โดยอาศัยความร่วมมือกันของเครือข่ายอำนาจรัฐในการผลิตวาทกรรมพัฒนาส่งผ่านไปยังกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ชุมชนได้กลายเป็นเป้าหมายของปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐและเป็นกลไกการพัฒนาอำนาจรูปแบบใหม่นี้

ลักษณะอันโดดเด่นอย่างมากของวาทกรรมการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การให้ประชาชนดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมบนพื้นฐานของการพึ่งตนเองหรือการช่วยเหลือตนเอง (self-help) ให้มากกว่าการพึ่งพิงรัฐ ลักษณะดังกล่าวไปสอดคล้องพอดีกับแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism) ที่ต้องการให้ประชาชนลดการพึ่งพารัฐและลดบทบาทของรัฐในการพัฒนาประเทศ เช่น การจัดการทรัพยากรโดยชุมชน การจัดการเศรษฐกิจชุมชน และการจัดสวัสดิการช่วยเหลือกันเองหรือที่เรียกกันว่า “สวัสดิการชุมชน” หรือ “สวัสดิการภาคประชาชน” ความย้อนแย้งประการหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืนในกรอบเสรีนิยมใหม่ ได้แก่ บรรดาการส่งเสริมสนับสนุนจากองค์กรโลกบาล โดยเฉพาะธนาคารโลกที่พยายามผลักดันแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนและเสรีนิยมใหม่ในประเทศโลกที่สามเกิดขึ้นจากข้ออ้างซึ่งไม่ใช่เรื่องของการลดการพึ่งพารัฐลง แต่กลับเป็นเรื่องของการเสริมพลังอำนาจให้กับประชาชน (Empowerment) ส่งผลให้การขับเคลื่อนการปฏิรูปในด้านต่างๆ ที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นระบบสวัสดิการสังคม ระบบการจัดการทรัพยากร ระบบเศรษฐกิจ หรือแม้แต่วาระการเมือง เกิดขึ้นจากเหตุผลที่อ้างถึงความไม่มีประสิทธิภาพ

ของระบบรัฐและหน่วยงานของรัฐเอง และหันมาส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการระบบเหล่านี้ร่วมกันมากขึ้น ในขณะที่รัฐและเครือข่ายอำนาจรัฐยังคงมีบทบาทในกระบวนการเหล่านี้ร่วมกับประชาชน เพียงแต่เปลี่ยนรูปแบบและวิธีการทำงาน เช่น ดึงการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้ามาในการทำงานของภาครัฐมากขึ้น หรือภาครัฐลงไปร่วมทำงานกับประชาชนในท้องถิ่นเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของคณะกรรมการร่วม คณะที่ปรึกษา โครงการ คณะศึกษาคูณาน โครงการวิจัย ไปจนถึงการมอบรางวัลยกย่องผู้นำชุมชนในสาขาต่างๆ ส่งผลให้รัฐเองกลายเป็นผู้สนับสนุนกระบวนการพัฒนาที่ไม่ต้องการพึ่งพิงรัฐเสียเอง

การเสริมพลังอำนาจให้กับประชาชน (Empowerment) ในกรอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ผลักดันให้ชุมชนต้องบริหารจัดการชีวิตของตนเองมากขึ้น เพื่อเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกเกี่ยวกับการพัฒนาเสียใหม่ และคาดหวังให้ประชาชนเข้าถึงรูปแบบของการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของตัวเอง โดยมีภาครัฐและเครือข่ายอำนาจรัฐสนับสนุนกระบวนการในการบริหารจัดการชีวิต ลักษณะเช่นนี้ชี้ชวนให้เห็นว่าการบริหารจัดการชีวิตประชาชน (governmentality) กับการเสริมพลังอำนาจให้ประชาชนในกรอบของการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นเรื่องเดียวกัน และหากเป็นเช่นนั้นการส่งเสริมให้ชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการตัวเอง ย่อมเป็นผลมาจากกระบวนการของวาทกรรมการพัฒนาที่มีพลังอำนาจทะลุทะลวงเข้าไปควบคุมในระดับของชีวิต และสิ่งที่เรียกว่า “การเสริมพลังอำนาจให้ประชาชน” ได้กลายเป็นเทคนิควิธีการของอำนาจในการควบคุมอีกรูปแบบหนึ่งเช่นเดียวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

“อำนาจ” ในปฏิบัติการชุมชนเข้มแข็งเป็นอำนาจที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนชีวิตที่ตื่นตัวต่อการจัดการตนเองของคนในชุมชนในเรื่องต่างๆ ในขณะเดียวกันอำนาจในลักษณะนี้ก็ไม่ได้เป็นอิสระจากการครอบงำของรัฐ แม้อำนาจจะไม่ได้แสดงพลังกดขี่ควบคุมจากรัฐโดยตรง ในทางตรงกันข้ามยังส่งเสริมเพิ่มพลังให้ประชาชนมากยิ่งขึ้น แต่อำนาจรูปแบบใหม่นี้ก็มีลักษณะการทำงานที่สะท้อนถึงการควบคุมเพียงแต่มีลักษณะแตกต่างไปจากการควบคุมโดยทั่วไป กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การควบคุมไม่ได้เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมา แต่เกิดขึ้นในระดับของจิตสำนึก ซึ่งเป็นผลมาจากการแทรกซึมของวาทกรรม เช่น การควบคุมตนเองเกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมในชุมชน หรือจากชุดประสบการณ์และการถ่ายทอดความรู้จากผู้นำไปสู่สมาชิกในชุมชน หรือจากการเชื่อมโยงการทำงานในกลุ่มองค์กรชุมชนและในระดับเครือข่าย ข้ามพื้นที่จนนำไปสู่การบริหารจัดการชีวิตในรูปแบบต่างๆ

สำหรับเทคนิควิธีการในการควบคุมตนเอง คือ การสร้างระเบียบวินัย (disciplines) ให้กับตนเองโดยในกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง มักพบว่ามักมีกฎเกณฑ์ ระเบียบวินัยและข้อปฏิบัติต่างๆ ที่สมาชิกในชุมชนต้องยอมรับและปฏิบัติอย่างพร้อมเพรียงกัน และจำนวนมากของกฎเกณฑ์ระเบียบเหล่านี้ยังนำไปสู่การควบคุมในระดับร่างกายและรูปแบบการใช้ชีวิตในชุมชน กล่าวได้ว่ากฎระเบียบของชุมชนอาศัย “ศีลธรรม” กำกับให้มีพลังในการจัดการ ศีลธรรมจึงหมายถึงเทคนิควิทยาการของอำนาจแบบใหม่ (Technology of power) ที่ถูกใช้อย่างมากในกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง ดังนั้น ชุมชนที่มีความเข้มแข็งมากเท่าใดยิ่งต้องมีปฏิบัติการอย่างเคร่งครัดในกฎเกณฑ์ต่างๆ ของชุมชนมากตามไปด้วย เช่น ระเบียบในการประชุม การระดมความคิดเห็นของสมาชิก การบริโภค การใช้จ่าย การออมเงิน ฯลฯ

กระทั่งปฏิเสธไม่ได้ว่ากฎเกณฑ์เหล่านี้ได้เข้าไปควบคุมในรายละเอียดการดำเนินชีวิต กล่าวอีกนัยหนึ่ง ชุมชนที่มีการควบคุมตัวเองได้ในระดับสูง พลังอำนาจของชุมชนดูราวกับว่าจะเพิ่มพูนขึ้นตามไปด้วย เช่น ตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่สามารถจัดการป่าได้ดีย่อมสอดคล้องกับการควบคุมจัดการตัวเองของสมาชิกในชุมชน โดยการปฏิบัติตามกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชนอย่างเคร่งครัด หรือตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่สามารถจัดการกองทุนชุมชนได้ดี สอดคล้องกับการควบคุมการใช้จ่าย การออมในระดับครอบครัว เป็นต้น

การบริหารจัดการชีวิตประชาชน กล่าวได้ว่ากระบวนการชุมชนเข้มแข็งที่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางและหลากหลายนั้น เป็นปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่ผ่านกิจกรรมการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับ “ชุมชน” ในฐานะเป็นแกนกลางของการพัฒนาอำนาจและปฏิบัติการเชิงอำนาจที่เกิดขึ้นนี้มีลักษณะเป็นการบริหารจัดการในรายละเอียดชีวิตและการดำเนินชีวิตในชุมชน โดยอาศัยความรู้และเทคนิคของความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นเครื่องมือและอาศัยเครือข่ายอำนาจที่ทำงานใกล้ชิดชุมชนเป็นกลไกดำเนินการ

“ชุมชนเข้มแข็ง” ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมถูกสร้างขึ้นจากปฏิบัติการภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจรูปแบบใหม่ๆ นั้น ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในหลายทาง ทั้งในทางที่ชุมชนตกอยู่ภายใต้การครอบงำจากการบริหารจัดการชีวิตประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และในทางที่ท้าทายต่อรองกับอำนาจที่บริหารจัดการพวกเขาด้วยปฏิบัติการทางการเมืองในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ ตัวอย่างดังที่ยกมาอธิบายในบทที่สี่ คือ รูปแบบของการบริหารจัดการชีวิตประชาชนผ่านเครือข่ายอำนาจรัฐอันซับซ้อนด้วยกระบวนการพัฒนาความเข้มแข็งให้กับ

ชุมชนและได้นำไปสู่ความเข้าใจที่ว่าการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งเป็นเรื่องของเทคนิควิทยาการของอำนาจสมัยใหม่ในการบริหารจัดการชีวิตประชาชน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า “ชุมชนเข้มแข็ง” เป็นวิธีการในการควบคุมแบบใหม่โดยอาศัย “กฎเกณฑ์” รูปแบบใหม่ ๆ และด้วยเหตุนี้ “ชุมชนเข้มแข็ง” จึงไม่ใช่เป้าหมายเพื่อการหลุดรอดจากการควบคุมแต่กลับตกอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมรูปแบบใหม่โดยที่คนในชุมชนและสังคมต่างยอมรับปฏิบัติการเหล่านี้ด้วยตัวพวกเขาเอง

นอกจากนี้ การบริหารจัดการชีวิตประชาชนเป็นปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่ ที่ดำเนินการอย่างเปิดเผยและเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและแผนการของอำนาจรูปแบบนี้อย่างหลากหลาย เพราะเชื่อกันว่าปฏิบัติการเหล่านี้คือความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศที่จะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตและความมั่นคงเข้มแข็งของประชาชน อันสอดคล้องตรงกันกับ “เหตุผลของรัฐ” ที่ควรจะเป็นในยุคสมัยนี้

ในขณะเดียวกัน ปัญหาของปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่ในการบริหารจัดการชีวิตประชาชน ก็คือ การที่ชุมชนย้อนกลับไปทำทาบกับอำนาจในรูปแบบต่างๆ เช่น การต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งสวัสดิการของเครือข่ายชุมชนและการที่ชุมชนเชื่อมต่อกับขบวนการคนเสื้อแดงนัยของการทำทาบอำนาจที่เกิดขึ้นเหล่านี้ เป็นผลมาจากปฏิบัติการของชุมชนในกระบวนการเพิ่มพลังอำนาจให้กับชุมชน (Empowerment) การพัฒนาความสามารถและศักยภาพให้กับผู้นำชุมชน การสร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนข้ามพื้นที่ และการกระตุ้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการเมืองในชีวิตประจำวันของผู้คนที่ซับซ้อนตื่นตัวในการพัฒนาตนเอง ซึ่งเกิดขึ้นจากการเรียนรู้และจากประสบการณ์ที่ก้าวหน้าของพวกเขาตนเอง

ท้ายสุดนี้ การศึกษาในที่นี้จึงเป็นการตรวจสอบ วิเคราะห์ ลักษณะที่เรียกว่า “การปกครอง” ของรัฐไทยสมัยใหม่ในยุคที่อุดมการณ์เสรีนิยมแผ่ขยายกว้างไกลเต็มพื้นที่และแทรกซึมเข้าไปใน “ชุมชน” อันเป็นพื้นที่ตรงกลางระหว่างรัฐกับปัจเจกบุคคล การปรับตัวและความเปลี่ยนแปลงของรัฐไทยสมัยใหม่ในที่นี้ ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐกับประชาชนในทิศทางที่ดูราวกับว่าก้าวหน้า แต่ก็ไม่ได้หลุดพ้นจากกรอบการปกครองของรัฐ เพียงแต่เป็นการใช้ศิลปะในการปกครองรูปแบบใหม่ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ลักษณะที่เรียกว่า “การปกครอง” เปลี่ยนมาเป็นนัยของ “การบริหารจัดการ” ที่ลบภาพลักษณ์การปกครองในแบบเดิมๆ ออกไปเกือบหมดสิ้น

การเคลื่อนแคลงสงสัยต่อเสรีภาพที่มากขึ้นของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งในที่นี้หมายถึงเรื่องของการมีส่วนร่วมต่างๆ และการขยายขอบเขตของสิทธิประชาชนที่ในงานนี้เสนอผ่านบริบทของการพัฒนา ทำให้เห็นว่าสังคมสมัยใหม่ที่ให้คุณค่ากับเสรีภาพมากขึ้น จำเป็นต้องอาศัยกฎเกณฑ์แบบแผนใหม่ๆ ในการบริหารจัดการที่เพิ่มมากขึ้นด้วย และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดผู้ศึกษาเห็นว่าเป็นการบริหารจัดการตัวเองของประชาชน ซึ่งต้องอาศัยการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงจากภายในจิตสำนึกสอดคล้องกับการอธิบายเรื่องชีวอำนาจ (biopower) และนั่นทำให้เข้าใจได้ว่าเสรีภาพไม่ใช่สิ่งที่ปราศจากอำนาจและการควบคุมเพียงแต่เปลี่ยนรูปแบบและวิธีการของอำนาจและการควบคุมในแบบใหม่ ๆ หรือมองว่าเป็นการพัฒนาเทคนิควิทยาการของอำนาจ (Technology of power) นัยตรงนี้ทำให้สิ่งที่เรียกว่า “เสรีภาพ” ถูกท้าทายในทิศทางตรงกันข้าม (เมื่อสิ่งที่ตรงข้ามกับเสรีภาพก็คือการไม่มีเสรีภาพ การไม่มีเสรีภาพก็เท่ากับถูกควบคุม จองจำในแบบใดแบบหนึ่ง)

อย่างไรก็ตาม แม้จะยังไม่สามารถสรุปได้อย่างแท้จริงถึงประเด็นสำคัญในการศึกษา แต่ได้แสดงให้เห็นชัดเจนประการหนึ่งว่า ข้อสงสัยที่มีต่ออำนาจและปฏิบัติการเชิงอำนาจของรัฐไทยสมัยใหม่ผ่านกระบวนการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ตลอดจนปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจบนความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนนั้นดำรงอยู่จริง
